

van economische geographie, meer zelfs dan van recht en van wiskunde, zal de accountant, ingeval van hem opname van goederenvorraden wordt verwacht, warenkennis van noode hebben. Het gaat niet aan, dat hij zich letterlijk knollen voor citroenen laat verkoopen, om zich achteraf te beroepen op ondeskundigheid.

De accountant zal in die gevallen, waarin de goederenvoorraad niet administratief kan worden gevolgd en gemakkelijker met de werkelijkheid gecontroleerd, of daar waar opname door niet-ter-zake-deskundigen niet met voldoende waarborg voor de juistheid kan geschieden of waar hij niet toevallig zelf deskundige is, het opnemen van den goederenvoorraad aan werkelijk deskundigen moeten overlaten. Maar evenmin als de accountant de verklaring van den wiskundige ten opzichte van de premiereserve, zonder meer zal mogen aangaan, evenmin zal de accountant zich tevreden mogen stellen met het verwerken der gegevens van deskundigen ten opzichte van den goederenvoorraad. Ook hier zal hij in 't algemeen op de administratieve juistheid en aansluiting aan de administratie hebben te letten, waarvoor wij willen volstaan met te wijzen op het reeds hierboven aangehaalde geval, dat goederen bij de opname werkelijk aanwezig, nog niet in de boekhouding opgenomen kunnen zijn.

De deskundigen tot het opnemen van den goederenvoorraad, kunnen natuurlijk niet zijn de beheerders van de zaak en in 't algemeen ook niet hun ondergeschikten. Ik zie er evenwel geen bezwaar in, dat b.v. commissarissen, wanneer zij ter zake deskundig, en niet met het beheer, maar uitsluitend met het toezicht op het beheer belast zijn, als zoodanig optreden. De accountant behoeft m.i. niet alle aansprakelijkheid over te nemen, hij kan ook aansprakelijkheid vaststellen, mits daardoor de beheerder zelf wordt gedéchargeerd. Ongetwijfeld zal de accountant in een dusdanig geval van de omstandigheid, dat commissarissen den goederenvoorraad hebben opgenomen en hij bij zijn administratieve contrôle hierbij op hun arbeid moet steunen, melding maken, evenals het in bijzondere gevallen wenschelijk of noodig kan zijn, de namen van deskundigen-outsiders, in de verklaring te noemen.

Om niet te worden misverstaan, willen wij herhalen, dat het niet onze bedoeling is te betoogen, ten behoeve van elke accountantsverklaring, een voorraadopname door deskundigen te eischen. We hebben reeds uitgeschakeld die gevallen, waar de accountant zelf deskundig is, waar men geen deskundige behoeft te zijn om met een voldoende graad van nauwkeurigheid de soort, hoeveelheid en kwaliteit der goederen te kunnen bepalen en die, waar tengevolge van administratieve maatregelen voldoende contrôle op de juistheid verkregen kan worden. Ook in andere gevallen zal het niet altijd praktisch mogelijk en direct noodig zijn een opname door deskundigen ten behoeve van de accountantsverklaring te verlangen. Wij meenen evenwel, dat opname door deskundigen als leidend beginsel zou kunnen dienen, waarnaar in normale gevallen moet worden gestreefd en dat in meerdere ge-

vallen als eisch moet worden gesteld. Positief nemen wij evenwel stelling tegen een opname door of onder verantwoordelijkheid van den accountant, die niet ter zake deskundig is en zijn verantwoordelijkheid zou willen dekken met een beroep op zijn ondeskundigheid.

R. A. Dijker

MARXISTISCHE EN „BURGERLIJKE” WAARDEVERKLARING

Naar aanleiding van de „Marxistische beschouwingen, I, een bundel herdrukken van R. Kuyper”

Het is reeds meer dan 3 jaar geleden, dat deze bundel *Herdrukken* het licht zag. Gemis van tijd, niet van belangstelling, is oorzaak, dat ik eerst thans mij zet tot eenige zoo beknopt mogelijk gehouden beschouwingen naar aanleiding van deze publicatie. De schrijver zelf wijst in zijn voorbericht te recht op den bedenkelijken kant, dien het uitgeven van herdrukken vertoont „bij opstellen als deze, welke in een tijdperk van meerdere jaren geschreven zijn”. Hij motiveert deze uitspraak als volgt: „De samenhang van de verschillende opstellen laat te wenschen over. Herhalingen en leemten zijn moeilijk te vermijden. En vooral: maatschappij en schrijver maken een ontwikkeling door, zoodat de vroegere opstellen soms min of meer van latere verschillen. Nooit krijgt men in zoo'n bundel de behandeling van de onderwerpen, welke de schrijver er thans in een als één geheel geschreven boek van zou geven.” Gaarne wil ik bij mijn bespreking met deze bezwaren ten volle rekenen, mij houdende aan de beproefde waarheid, „qu'il faut juger des écrits d'après leur date”.

De bundel bevat een vijftiental opstellen van zeer ongelijken omvang en sterk uiteenlopende beteekenis. Het is merkwaardig te zien, hoe de schrijver het Marxisme als een toorts in de hand houdt, wier licht uitschijnt over de meest verschillende onderwerpen. Achtereenvolgens, echter niet in de chronologische orde van het primitief verschijnen der opstellen doch veeleer gegroepeerd naar zakelijke gezichtspunten, worden in de Herdrukken behandeld: „Het jongste gericht” uit „De Nieuwe Tijd” van 1904; „Klassenstrijd” uit „Het Sociaal Weekblad” van 24 en 31 Aug. en 30 Nov. 1901; „Twee boeken over Zedeleer” uit „Het Volk” van 5, 12 en 19 Jan. 1908; „De zedelijkheid”, verslag van twee voordrachten in 1912 in „Ons Huis” te Rotterdam gehouden; „De Marxistische verklaring der ideologieën”, geschreven in 1910 naar aanleiding van de gedachtenwisseling over de klassemoraal; „Nogmaals de klassemoraal” uit „Het Volk” van 9 en 10 Juli 1910; „Sociaaldemocratie, Marxisme en godsdienst” uit „Het Volk” van 8, 11, 13 en 15 Aug. 1908; „Vroomheid” uit „Het Volk” van 10 en 12 Jan. 1909; „Het proletariaat en de kunst”, naar aanleiding van Adama van Scheltema's „Grondslagen eener nieuwe Poëzie”, uit „Het Volk” van 28 Juni en 5 Juli 1908; „Over bouwkunst en samenleving”, uit „Het Volk” van 2 en 4 Aug. 1910; „Maatschappij en muziek” uit „Het Weekblad” van 1 en 8 April 1913; „Over waarde” uit „De Nieuwe Tijd”

van 1902 en 1903; „Conclusiën ten aanzien van de Marxistische wetenschap” uit een in Jan. 1907 uitgebracht rapport aan de Cie. over het nieuwe beginselprogram der S. D. A. P.; „Critiek op het vroegere beginselprogram” van dezelfde herkomst en tenslotte het „Ontwerp beginselprogram” zelf uit het voormelde rapport. Een register op de onderwerpen verhoogt de bruikbaarheid. Voor de volgende deelen geef ik den geachten schrijver in overweging, het register alphabetisch samen te stellen en er een alphabetisch personenregister bij te voegen. Daardoor wordt tijdverlies bij het naslaan — hoofddoel van elk register — tot een minimum teruggebracht.

Het gaat niet wel aan in deze kolommen uitvoerige beschouwingen te geven over al de in dezen Bundel Herdrukken door den heer Kuyper behandelde onderwerpen. Als de belangrijkste verhandeling treedt wel die „Over waarde” naar voren. Aan haar zal ik hier mijn aandacht wijden. Het mag als bekend worden ondersteld, hoe Marxistische- en moderne waardeleer zich tot elkaar verhouden. Marx zelf heeft in „das Kapital” niet meer met de, immers iets later zich baanbrekende, nieuwe theorie kunnen rekenen. Van huidig standpunt mag echter worden geconstateerd, dat Marx' arbeidstijd-theorie een plaats inneemt binnen het algemeene kader der kostwaarde- of productiekostentheorieën en dat zijn uitgangspunt voor de verklaring van de ruilwaarde, n.l. de vergelijking 1 Quarter Weizen = a Zentner Eisen, zich volkomen dekt met de physioeratische opvatting van den ruil, die men bij Mercier de la Rivière in diens „l'Ordre naturel des sociétés politiques” aldus geformuleerd kan vinden: „Le commerce est un échange de valeurs pour valeurs égales”. Dat men bij deze opvatting van den ruil nooit verder kan komen, ligt thans wel voor de hand. Niet objectieve gelijkheid van waarde doch subjectieve ongelijkheid van waardeschatting creëert de ruilmogelijkheid. Gelijk v. Böhm het uitdrukte: „Ein Tausch is ökonomisch möglich nur zwischen Personen, die Ware und Preisgut abweichend, ja entgegengesetzt schätzen.”¹⁾ Van de oorzaken, die principieel ruil mogelijk maken en een bepaalden ruilwet constitueeren, begrijpt men niets, zoo lang men bij een vergelijking à la Marx volhardt. Want wanneer waardevolheid werkelijk, ook voor de ruilenden, punt van uitgang ware, waarom geven zij zich dan nog eenige moeite en getroosten zij zich in vele gevallen zelfs kosten om een transactie tot stand te brengen? Ik meen, dat hier de niet te overbruggen kloof gelegen is: Marx, uitgaande van de waardegelijkheid, die ten slotte niets anders is dan een evenwichtstoestand, waarbij niets gebeurt, — de „burgerlijke” opvatting, uitgaande van de waardcongelijkheid, welke den ruil als handeling motiveert en doet plaats hebben. Curieus is overigens de inconsequentie, waartoe Marx vervallen moet, wanneer hij de meerwaarde gaat ontwikkelen. Ook het looncontract beteekent een ruil: arbeidsprestatie wordt ingeruild tegen loon. Zoo goed als bij tarwe en ijzer een — teeken wordt geplaatst, ten teeken dat een bepaald quantum van het één, in den ruil wordt gelijk gesteld met een bepaald quantum

van het ander, zoo goed is het geoorloofd en in Marx' lijn, desgelijks bij de arbeidskracht versus loon te doen. En evenzeer als de *feitelijke* ruilverhouding tussehen tarwe en ijzer of welke andere waren dan ook door Marx zelf als een aequivalent wordt gekenschetst, zoo moet ook, op straffe van inconsequentie, gelijke karakteristiek gelden voor de *feitelijke* ruilverhouding tussehen arbeid en loon. Noemt Marx zelf niet de arbeidskracht een waar? Welnu, dan is het toch wel zonderling, dat *deze* ruilverhouding zoo weinig aequivalent is, dat er plaats ontstaat voor een meerwaarde.

Men zou zoo meenen, dat bij aequivalentie uitbuiting, onderbetaling zou zijn uitgesloten. Wordt bij de verklaring van de ruilwaarde, van de gebruikswaarde van waren en van arbeid volledig geabstraheerd, hier, bij de meerwaarde wordt die gebruikswaarde weer voor den dag gehaald, hoewel het meerwaarde-verschijnsel *niets anders dan ruilwaardeverschijnsel is*. Dat is toch merkwaardig. De ruilwaarde van de arbeidskracht is noodzakelijk lager dan de ruilwaarde van het arbeidsproduct. Uitgangspunt echter bij Marx' meerwaardebetoog is wel deze passage: „Dem Käufer der Waare gehört der Gebrauch der Waare, und der Besitzer der Arbeitskraft gibt in der That nur den von ihm verkauften Gebrauchswerth. indem er seine Arbeit gibt. Von dem Augenblicke, wo er in die Werkstätte des Kapitalisten trat, gehörte der Gebrauchswerth seiner Arbeitskraft, also ihr Gebrauch, die Arbeit, dem Kapitalisten.” Ik ontken allerminst de juistheid der opvatting, dat de ondernemer de gebruikswaarde van de arbeidskracht koopt. Maar ik wijs op de ironie van het lot, dat de voor de verklaring van de ruilwaarde der waren bij Marx geëlimineerde *gebruikswaarde* aan den ingang staat van zijn meerwaardeleer. Werpt men tegen, dat de gebruikswaarde van de arbeidskracht een ander karakter heeft dan die van tafel of kachel, dat de laatste is *vastgelegd* en de eerste, wjl voor velerlei aanwending geschikt, een abstracten aard vertoont, dan wijs ik er onmiddellijk op, dat Marx bij zijn *ruilwaarde analyse* niet abstraheert van tafel of kachel of welke *concrete* gebruikswaarde ook om op te klimmen tot abstracte gebruikswaarde: neen, de gebruikswaarde als zoodanig wordt, als irrelevant, weggedacht. Ik herinner aan de bekende uitspraken: „Andererseits aber ist es grade die Abstraktion von ihren Gebrauchswerthen, was das Austauschverhältniss der Waaren augenscheinlich charakterisirt .. Da existirt keine Verschiedenheit oder Unterschiedbarkeit zwischen Dingen von gleichgrossen Tauschwerth. Als Gebrauchswerthe sind die Waaren vor allem verschiedener Qualität, als Tauschwerthe können sie nur verschiedener Quantität sein, enthalten also keinen Atom Gebrauchswerth”. Duidelijker kan wel niet worden gezegd, dat voor de verklaring van het ontstaan van concrete ruilverhoudingen tussehen waren (ruilwaarde), de gebruikswaarde een non-valeur is. Het blijft onopgehelderd, hoe die gebruikswaarde, toegepast op de *waar arbeidskracht*, plotseling wordt tot condito sine qua non voor het *ruilwaardeverschijnsel* der meer-waarde! Ik kan niet anders dan hier een fatale inconsequentie constateeren.

¹⁾ Positive Theorie des Kapitaies, 4. aufl. I, blz. 267.

Marx zegt, ook met betrekking tot den aankoop van de arbeidskracht: „Aequivalent wurde gegen Aequivalent vertauscht.”¹⁾ En de meerwaarde ontstaat alleen hierdoor, dat „der Wert der Arbeitskraft und ihre Verwertung im Arbeitsprozess zwei verschiedene Grössen” zijn. Zij heeft niet alleen ruilwaarde, maar is zelf, via haar gebruikswaarde, bron van nieuwe ruilwaarde. Daarin verschilt zij van de andere waren. Het heele betoog van de noodzakelijkheid van meerwaarde onder het kapitalisme steunt bij Marx op de arbeidswaardewet, die de heer Kuyper zelf onhoudbaar oordeelt. Hoe deze schrijver tracht de aldus in de lucht hangende meerwaarde op andere wijze theoretisch te fundeeren, zal straks blijken. Hier wil ik alleen nog even onderzoeken, of Marx terecht meent, dat meerwaarde met aequivalentie vereenigbaar is. En dan antwoord ik, aan de hand van de grenswaardeleer, die Marx niet kende: neen. Wanneer het arbeidsproduct van één dag f 10.— waard is en de arbeider ontvangt een loon van f 5.—, dan is dit een *inaequivalentie*, en een volgens de grenswaardeleer onhoudbare toestand, vermits de ruilwaarde van het productief goed bepaald wordt door die van het finaal goed. Voor den kapitalist, d.i. voor zijn *waardeschatting* van de waar arbeidskracht, komt het er op aan, welke ruilwaarde afhangt van de beschikking over die arbeidskracht. Zóó konit hij ter arbeidsmarkt en werkt hij mee aan de vorming van het aequatieloon. En dan blijkt juist, dat werkelijke *aequivalentie* hem van den ruil doet *afzien*. Marx' stelling, dat de arbeidskracht geruild wordt tegen een aequivalent loon, in zijn eigen woorden²⁾: „Der Umstand, dass die tägliche Erhaltung der Arbeitskraft nur einen halben Arbeitstag kostet, obgleich die Arbeitskraft einen ganzen Tag arbeiten kann, dass daher der Werth, den ihr Gebrauch während eines Tages schafft,²⁾ doppelt so gross ist als ihr eigener Tageswerth, ist ein besonderes Glück für den Käufer, aber durchaus kein Unrecht gegen den Verkäufer”,³⁾ ik herhaal: deze stelling is waar van het standpunt der arbeidswaardeleer, die in het arbeidsquantum niet de *maat*, maar de *bron* der ruilwaarde ziet, doch wordt, zodra die leer haar ontzinkt, tot een bloote bewering.

Wijst de omstandigheid, dat de ondernemers aan hun arbeiders normaal verdienen, dan op een meerwaarde binnen het kader der grenswaardeleer? Neen. Zij leert, dat geen ruil tot stand komt zonder dat *beide partijen* voordeel hebben. Het voordeel van den een is niet gebouwd op het nadeel van den ander. De arbeider, die niet wachten kan tot het productieproces ten einde is, krijgt in het loon *meerwaardig tegenwoordig goed*, zijn product echter ervaart het *disconto*, waaraan alle productief goederen, dus ook zijn arbeidskracht, als *toekomstig goed* onderworpen zijn. En zoo is er een andere *aequivalentie*, die met voordeel voor den kooper der arbeidskracht gepaard gaat, zonder die *aequivalentie* dus *princiep* aan te tasten: de gelijkstelling van, bij een agio van 5%,

f 100 nu met f 105 over een jaar. Het voordeel, d.i. het belang dat de ondernemer heeft bij het in dienst nemen van een arbeider, komt door den bekenden waardeaanwas tot stand. Wanneer er uitbuiting voorkomt, dan bewijst deze niet, dat zij inhaerent zal zijn aan kapitalisme. Maar nog eens: dit alles kon Marx niet weten. Het ware buitengewoon interessant te weten, hoe „das Kapital” er wel zou uitzien, wanneer het thans geschreven was. De wijze, waarop hij tot zijn arbeidswaardeleer gekomen is, geeft echter niet veel reden tot optimisme.⁴⁾

De heer Kuyper schreef in 1902: „Tot een afdoende oplossing over de vragen, die zich naar aanleiding van de Marxistische waardeleer voordoen, is men nog niet gekomen.” Ik meen, in 1923, de vraag te mogen stellen, of men er ooit toe komen zal? Er zijn incompatibiliteiten van nature. Tot de zoodanig reken ik Marx' verouderde waardeverklaring en de z.g. moderne. Elke poging tot verzoening of overbrugging moet wel op niets dan teleurstelling uitloopen.

In zijn beschouwingen over de waarde wendt de heer Kuyper zich tot de belangrijke vraag „in hoeverre deze nieuwe theorieën door onze tegenstanders met recht kunnen gebruikt worden als wapen tegen onze leer”. Jammer, dat de geachte schrijver al dadelijk van „tegenstanders” gewaagt. De ongelukkige, immers onjuiste term „burgerlijke” economie zal daaraan wel schuld hebben. De heer Kuyper is toch ook zoeker naar wetenschappelijke waarheid op het gebied van de waarde? Hij zie dan in allen, die hetzelfde nastreven, primair en principieel *medestanders*. Te vreemder en geforceerder doet hier de term „tegenstanders” aan, waar de schrijver zelf de zwaarwegende verklaring even te voren heeft afgelegd, dat de eigen theorieën der moderne burgerlijke economisten, bij al hun tekortkomingen tegenover het Marxisme, — wat de grondgedachten betreft — althans logisch onweerlegbaar zijn. De geachte schrijver neemt dit wel weer gedeeltelijk terug door te spreken van een systeem van lagere wetenschappelijke orde dan het Marxisme, doch waar niet *en wit en zwart* beiden waar kunnen zijn op het gebied der waardeverklaring — en alleen *dāarover* gaat het in dezen — volgt dan toch „logisch” uit de eerstgenoemde regelen, dat de onweerlegbare grondgedachte der theorieën op dit stuk, zij mogen dan van moderne „burgerlijke” economisten afkomstig zijn, juist wegens haar logische onweerlegbaarheid, een systeem van hooger wetenschappelijke orde

⁴⁾ Vgl. v. Böhm, Geschichte und Kritik, blz. 386: „Ich zweifle gar nicht, dass Marx von seiner These wirklich und ehrlich überzeugt war. Aber die Gründe seiner Überzeugung sind nicht die, die er im System geschrieben hat. Er glaubte an seine These, wie ein Fanatiker an ein Dogma glaubt ... Für ihn selbst stand also sein Satz fest wie ein Axiom. Aber seinen Lesern musste er ihn beweisen. Empirisch oder wirtschaftspsychologisch hätte er sich nicht beweisen lassen; so wandte er sich denn an die seiner Geistesrichtung ohnedies zusagende logisch-dialektische Spekulation, und künstelte und schraubte an den geduldigen Begriffen und Prämissen mit einer in ihrer Art bewundernswerten Kunstfertigkeit so lange herum, bis das vorausgewusste und vorausgewollte Ergebnis in äusserlich reputierlicher Schlussform wirklich herauskam.”

¹⁾ Das Kapital, 4. Aufl. I, blz. 157.

²⁾ T. a. p. blz. 156/157.

³⁾ Cursiveering van mij.

vertegenwoordigen dan het Marxisme. De heer Kuyper begripte mij goed. Hij en ik hebben het hier over de waarde. Of het Marxisme andere verdiensten heeft op wetenschappelijk gebied en zoo ja, welke, — doet hier niets ter zake. *Voor het waardeprobleem en zijn oplossing* beteekent, dit zij in confesso tusschen den geachten schrijver en mij, de onweerlegbare theorie een systeem van hooger orde dan de weerlegbare. En de onweerlegbaarheid is, ik neem er uitdrukkelijk nota van, naar des schrijvers eigen woord dezen keer aan den kant der z.g. „burgerlijken”.

Het doel, dat de schrijver met zijn studie over de waarde voor had, blijkt uit hetgeen hij zegt op blz. 145 der Herdrukken, n.l. dat getracht zal worden „een critische vergelijking te geven van de waardeleer der moderne burgerlijke economen en die van Marx, waarbij dan tevens gelegenheid zal zijn een uitwerking van de laatste waardeleer te geven, die de daarop m. i. in vele opzichten terecht uitgeoefende critiek der burgerlijke economie ondervangt.” En de heer Kuyper begint, tot vermindering van misverstand, met eenige definities op te stellen. Onder ruilwaarde verstaat hij koopkracht. Gewoonlijk wordt ruil en koop onderscheiden — dit is ook het geval in de wetgeving — en wordt de term koopkracht voor het geld gereserveerd. Ook in verband met de juridische ontwikkeling van ruil tot koop, ware het m.i. wenschelijk ruilwaarde niet te vereenzelvigen met koopkracht. Is het wel nodig, naast ruilwaarde nog een andere term voor hetzelfde te bezigen, terwijl de meesten hierbij aan geld zullen denken? Böhm spreekt bij „objektive Tauschwert” o.a. van „der rein objektiven Tatsache, dass für ein Gut eine gewisse Menge anderer Güter im Austausch zu haben ist”. Dit sluit, meen ik, misverstand geheel uit. Maar overigens kan den heer Kuyper zeker het recht niet worden ontzegd, onder ruilwaarde — en hij bedoelt dan de objectieve — koopkracht te verstaan. Hij verliest dan echter een doelmatig woord voor de „ruilkracht” van het geld. Kapitaal noemt de geachte schrijver „dat gedeelte van een vroeger arbeidsproces, dat gebruikt wordt om aan zijn eigenaar een inkomen te verschaffen.” Dus het z.g. „privatwirtschaftliche Kapital” bij v. Böhm e.a., de „Erwerbsquelle” of inkomstenbron, wel te onderscheiden van — hoewel mede omvattend, het in de productie dienstdoende kapitaal (bij v. Böhm: Sozial-Kapital). T.a.v. ondernemersloon, -premie en risicovergoeding volgt de heer Kuyper de heerschende opvatting, die steunt op het begrip „minst begunstigde producent”. De z.g. grondrente wordt afzonderlijk gehouden. De schrijver zegt, dat deze definities naar haar inhoud overeenkomen met die, waarmee de moderne burgerlijke economie het kapitalisme analyseert, — betuigt, dat het vooropstellen daarvan geen voorkeur beteekent tegenover Marx' begripsformaties, doch, waar een schets moet worden gegeven van een deel der burgerlijke theorieën, is het „natuurlijk onmogelijk hier aan de Marxistische begrippen vast te houden, die bij een geheel andere behandelingswijze der economische vraagstukken behooren”. En hij besluit deze afdeeling met de woorden: „Eerst wanneer de Marxistische beschouwingen tegenover die der burgerlijke economie ge-

steld worden, kan aan Marx recht wedervaren.” Ik veroorloof mij de vraag, of de heer Kuyper hier de zaak der verschillende terminologie niet wat al te tragisch opvat. Ik hecht, naar bekend is, veel aan een consequente terminologie, juist ter voorkoming van veel onnoodige verwarring, doch het begrip zelf blijft belangrijker dan het woord, dat het zal benoemen. Dit geldt èn voor die moderne economie èn voor Marx. Immers voor Marx bestaan ongetwijfeld ook geproduceerde productiemiddelen, bestaat ook het inkomen uit bezit, al noemt hij een en ander niet kapitaal in dezen of genen zin. Kan men, bij de min of meer formeele natuur dezer kwestie, wel zeggen, dat later aan Marx recht zal wedervaren? Per slot heeft ieder „recht” op zijn eigen terminologie, als hij maar consequent blijft en zoo beleefd is er een dictionnaire bij te voegen, b.v. op de manier van Knapp in diens „Staatliche Theorie des Geldes”. De *problemen* echter gaan voor woord noch woordenspel uit den weg. Ik herinner hier aan den kostelijken spot, dien v. Böhm drijft met het gooche-len van Me. Culloch.

Wanneer de heer Kuyper spreekt van productiekostenwet, bedoelt hij niet causaliteit doch parallelisme. De causaliteit duidt hij aan met den term productiekosten*theorie*. Zoo gewaagt hij ook van arbeidswaardewet in denzelfden zin van feitelijke aanpassing. In een primitieve waren produceerende maatschappij, b.v. die van het gildehandwerk in de middeleeuwen met stedelijke markten, acht voor de ad libitum te vermeerderen goederen de geachte schrijver echter het arbeidswaarde*principe* van kracht. In dit verband zegt hij (blz. 148): „Inderdaad veroorzaakt en bepaalt het arbeidsquantum (natuurlijk het bij de productie *voor de koopkrachtige vraag* aangepaste) de ruilwaarde voor de *waren*. De beteekenis van voorraadsverhoudingen en behoeften wordt hierbij door mij niet ontkend. Deze worden als *voorwaarden* van het ruilwaardevormingsproces der waren beschouwd, terwijl het arbeidsquantum als *oorzaak* (die vooral de groote veranderingen in de warenwaarde beheerscht) naar voren wordt geschoven. De ruilwaarde van het finaalgoed wordt dan weliswaar via andere ruilwaarden verklaard (zie blz. 147). Maar dit zijn hier uitsluitend ruilwaarden van arbeidsquanta, welke aan die arbeidsquanta evenredig zijn en de analyse uit voorraadsverhoudingen en behoeften kan *in dit verband* achterwege blijven”. Is dit nu wel juist, wil ik vragen? Mag men zich, *met* de kennis die de moderne waardeleer verschafft, voor dit stadium der economische ontwikkeling ter causale, principiele verklaring van de waarde der waren, op het arbeidswaarde*principe* baseeren? En dan zou ik willen antwoorden, dat dit in hooge mate inconsequent moet heeten. Het is bekend, dat Adam Smith voor „that early and rude state of society which precedes both the accumulation of stock and the appropriation of land” het arbeidswaarde*principe* heeft erkend. Al loopt de cultuurhistorische chronologie wat uiteen, de heer Kuyper is toch in goed gezelschap. Maar er is dit verschil, dat Smith de moderne waardeleer, zelfs in den embryonalen staat waarin zij reeds bij zijn tijdgenoot den abbé de Condillac wordt aangetroffen, niet heeft gekend, en dat

die nieuwe waardeleer door den heer Kuyper wèl gekend en zelfs logisch onaanvechtbaar geheeten wordt. En de logica maakt geen halt voor middeleeuwen of handwerk. Wanneer het waardeprincipe is gevonden en verklaard aldus, dat de logica er haar zegel aan kan hechten, dan geldt die verklaring overal en altijd, waar en wanneer waarde als verschijnsel zich voordoet. En dan is er voor een *andere* causale verklaring geen plaats. Zoodra echter aan zulk een andere waardeoorzaak een plaats wordt ingeruimd (men beseffe, dat het gaat om het verschijnsel op-zich-zelf, en niet om quanta of graden), dan wordt daardoor de eerst als onomstootelijk aanvaarde verklaring van haar exclusief standpunt neergehaald, dan wordt de onaanvechtbare aangevochten! Ik moet nog meer bezwaren doen gelden. De onderscheiding tusschen „voorwaarden” en „oorzaak”, welke de heer Kuyper hier te pas brengt, wil er bij mij niet in. Want deze voorwaarden (van voorraadsverhoudingen en behoeften) zijn voor het ruilwaardevormingsproces *noodzakelijk*, en wat is het verschil tusschen een *noodzakelijke voorwaarde* voor het ontstaan van een verschijnsel en deszelfs *oorzaak*? Denkt men de eene weg dan wel de andere: het verschijnsel blijft uit. Denkt men de voorwaarde vervuld, maar de oorzaak is afwezig: het verschijnsel schittert door afwezigheid. Denkt men de voorwaarden niet vervuld, maar de oorzaak ingetreden (in caso: er is geenerlei behoefte, doch de arbeid is besteed), ook dan van waarde geen spoor. Inderdaad: waar is het verschil tusschen voorwaarde en oorzaak, op welk verschil de heer Kuyper de geldigheid van het arbeidswaarde principe voor zulk een primitieve maatschappij wil grondvesten?

De geldigheid der grensvalueleer is niet beperkt tot een of anderen maatschappijvorm. Het is haar kracht, dat zij haar laboratorium heeft in het oerbosch, bij den kluizenaar, op het eiland, bij Robinson. Het *waardeprincipe*, de subjectieve waarde is a-maatschappelijk. Het werd gevonden door den mensch te plaatsen buiten de maatschappij, alléén met zijn behoeften tegenover een voorraad goederen. Op die a-maatschappelijke basis wordt dan het leergebouw der maatschappelijke ruilwaarde opgetrokken. En hier moet aan bepaalde voorwaarden van bezit en recht zijn voldaan, zal deze bouw gelukken. Maar het waardeprincipe, zonder hetwelk geen subjectieve waarde doch ook geen objectieve ruilwaarde kan bestaan, is los van elken maatschappijvorm. Hierin ligt de garantie voor zijn universaliteit.

Inderdaad: er gaapt een kloof tusschen het *constateeren* op blz. 147 van het evenredig samengaan van arbeidsquantum en ruilwaarde en het constateeren op blz. 148 van het *door* het arbeidsquantum veroorzaakt en bepaald worden van de ruilwaarde. Ik behoef den schrijver zeker niet te wijzen op het hemelsbreed verschil tusschen een empirisch samengaan en wèl bewezen causaliteit. Het eerste behoort tot het terrein van de wetenschappelijke *verklaring*. Ook geeft de leer van het arbeidsquantum, wanneer zij iets zou kunnen verklaren, alleen opheldering omtrent waarderelevantie: zoodra een goed waarde heeft, wordt de *grootte* dier waarde tegenover de *grootte* der waarde van andere goederen bepaald door het

in dat goed, vergeleken met andere goederen, belichaamde arbeidsquantum. Maar hoe het goed „überhaupt” aan waarde komt, principieel en dus los van het *quantum*, anders gezegd: hoe het *quale* ontstaat, daaromtrent leert ons het „evenredig samengaan” van arbeidsquantum en ruilwaarde in zulk een vóór- of vroegkapitalistische maatschappij niets hoegenaamd.

De schrijver schetst nu, hoe onder den invloed der kapitalistische ontwikkeling allerlei factoren in de productiekosten komen, die met het arbeidsquantum geen verband houden, waardoor de economen zich afwenden van de arbeidswaarde-theorie. En hij wijst op Smith en Ricardo als typische voorbeelden in dezen. Hij meent zelfs bij Smith te vinden den subjectivistischen opzet van het op de grensvaluetheorie gebouwde stelsel, gelijk dat bij Carl Menger, v. Böhm, Pierson, Lehr e.a. te vinden is. Deze opmerking is voor mij nieuw. Haar juistheid echter kan ik niet inzien. Ook v. Böhm b.v. loochent te eenenmale het vaderschap van Smith ten aanzien van deze wel zeer principeele aangelegenheid. Waarschijnlijk had de heer Kuyper de passage op het oog, te vinden aan het eind van book I ch. IV van de *Wealth of Nations*,¹⁾ waar men lezen kan: „The word *value*, it is to be observed, has two different meanings, and sometimes expresses the utility of some particular object, and sometimes the power of purchasing other goods which the possessions of that object conveys. The one may be called „value in use”; the other, „value in exchange.” The things which have the greatest value in use have frequently little or no value in exchange; and on the contrary, those which have the greatest value in exchange have frequently little or no value in use.” Smith wijst er dan op, dat men met water, ondanks het hooge nut, nauwlijks iets kan koopen, terwijl het geringe nut van diamant niet belet, dat men er een zeer groot quantum van andere goederen tegen inruilen kan. Waarop Smith onmiddellijk er toe overgaat „to investigate the principles which regulate the *exchangeable value* of commodities.” Hij weet met de „value in use” niets te beginnen! En v. Böhm wijst er op in zijn *Positive Theorie des Kapitals*²⁾, dat ten aanzien van de „value in use” de oudere theorie „den falschen Weg gewählt” heeft. Hij verduidelijkt dit als volgt: „Sie griff auf die Skala der Bedürfnisgattungen. Weil in dieser die Gattung Nahrungsbedürfnis einen der vornehmsten, die Gattung Schmuckbedürfnis einen untergeordneten Platz einnimmt, fällt sie die Entscheidung, dass ganz allgemein Brot einen hohen Edelsteine einen niedrigen „Gebrauchwert” haben — und hatte sich natürlich sehr zu wundern, dass in der Praxis die Geltung, die beiden Güterarten zuerkannt wird, gerade umgekehrt ist.” Eenige bladzijden te voren laat hij zich op gelijke wijze uit:³⁾ Höchster Nutzen und dabei kleinster Wert: welch sonderbarer Widerspruch! Zwar erkannte und benannte man, in der Verwechslung von Nützlichkeit und „Gebrauchswert” begriffen, die Sache nicht ganz genau. Indem man — fälschlich — dem

1) Editie Cannan, blz. 30.

2) 4. Aufl. blz. 178.

3) T. a. p. blz. 174/175.

Eisen hopen, den Diamanten niedrigen „Gebrauchswert“ zuschrieb, hatte man sich nur zu wundern, dass der „Tauschwert“ dieser Güter so ganz andere Wege ging An Versuchen, den fatalen Gegensatz durch gewundene Erklärungen zu überbrücken, liess man es nicht fehlen. Allein sie misslingen und so begreift es sich, dass von Smith bis auf unsere Tage zahllose Theoretiker endlich völlig daran verzweifelten, das Wesen und Mass des Güterwertes in einer Beziehung zur menschlichen Wohlfahrt zu finden, und auf andere fremdartige Erklärungsgründe griffen: auf die Arbeit oder Arbeitszeit, auf die Produktionskosten, auf die „Schwierigkeit der Erlangung“, auf den „Widerstand der Natur gegen den Menschen“ und dergleichen mehr.”

Niet onmogelijk, dat de heer Kuyper zijn meening omtrent het begin der subjectieve waardeleer bij Smith steunt op een andere passage bij v. Böhm, waar deze zegt ¹⁾: „Der subjektive Wert hat dagegen erst sehr spät den ihm gebührenden Platz errungen. Zwar darauf, dass ein doppelter Sinn sich an den Namen Wert knüpft, war man ebenfalls schon von altersher aufmerksam gewesen. Aber man glaubte jenen Doppelsinn schon durch die von einem ganz anderen und viel weniger tiefgreifenden Einteilungsgrunde hergeholte Unterscheidung von Gebrauchs- und Tauschwert vollständig auszuschöpfen.” Deze regelen hebben ongetwijfeld in de eerste plaats den bekenden passus over „value in use” bij Smith op het oog: „Der sogenannte Gebrauchswert” — aldus nog v. Böhm — „war indes nur ein unvollkommener Vertreter desjenigen Begriffes, den wir heute als subjektiven Wert bezeichnen, und erfuhr dabei überdies gewisse unzutreffende Erläuterungen, die ihn vom subjektiven Wert noch mehr abdrängten Man gab sich wieder um die tiefere Erforschung seines Wesens Mühe, noch bediente man sich seiner Hilfe bei der Erfüllung der anderweitigen Forschungsaufgaben; man liess ihn gleichsam, nachdem man ihn im Begriffsverzeichnis genannt hatte, wie einen unbeschäftigten Statisten in einer Ecke des Lehrgebäudes stehen. Erst der neuesten Forschung war es beschieden, in dem unbeachteten Statisten den Träger eines der wichtigsten volkswirtschaftlichen Begriffe und zugleich den Gegenstand einer Reihe der merkwürdigsten Gesetze zu entdecken.” Er blijft dus van dien „unvollkommenen Vertreter” niets over, want wat anders dan een dood ding is een begrip, waarmee men geen weg en geen raad weet? Neen, de Oostenrijkers en de anglo-amerikaansche schrijvers en verder allen, die de grenswaardeleer als fundament van hun economisch leergebouw hebben aanvaard, mogen voor de *methode*, zij het niet zonder nuanceering, bij de klassieke school hun licht hebben opgestoken: de grenswaardeleer zelf heeft niet in haar, doch in den *Abbé de Condillac*, tijdgenoot van Smith, een voorlooper gehad, ²⁾ die door het ongeëvenaard en om

andere redenen volkomen verdiend succes van Smith' meesterwerk, te zeer naar den achtergrond is gedrongen. En, naar bekend is, drie kwart eeuw later een nog weer belangrijk meer gevorderden pionier in Gossen, wiens „Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs und der daraus fliesenden Regeln für das menschliche Handeln,” in 1854 te Brunschweig verscheen. Ook Gossen's boek raakte vergeten en moest opnieuw worden ontdekt. Dat in stede van verwantschap moet worden gesproken van een diepe kloof, die de klassieke waardeleer van de moderne gescheiden houdt, zal iedereen duidelijk zijn, die de formuleering van het dilemma, gelijk v. Böhm haar op zijn onovertroffen heldere wijze geeft, ³⁾ voor oogen houdt: „Auf die Frage nach dem Grunde und der Höhe des Wertes, den ein Gut hat, antwortet nun unsere Theorie: er hängt ab vom Grenznutzen, den das Gut stiften kann, also von seiner künftigen Verwendung. Und die Kestentheorie antwortet: er hängt ab vom Werte der bei seiner Erzeugung verzehrten Produktivgüter, also von den Bedingungen seiner Entstehung”.

Prof. dr. C. A. Verrijn Stuart in zijn werk over „De grondslagen der Volkshuishouding”, waarin onlangs een bijgewerkte duitse vertaling is verschenen, ⁴⁾ interpreteert Smith' „value in use” als objectieve waarde. De geëerde schrijver zegt in dit verband: ⁵⁾ „Zeker heeft water groote objectieve waarde, is het in de hoogste mate nuttig, maar niet enkel de ruilwaarde, doch ook de subjectieve waarde eraan toegekend, is nagenoeg nihil. Indien Smith de „value in use” van water hoog noemt, blijkt daaruit, meen ik, dat deze uitdrukking de objectieve waarde bedoelt weer te geven en met de subjectieve niets te maken heeft.” In dit geval ware dus in de „Wealth of Nations” het door v. Böhm aanwezig geachte, overigens volkomen stiele verband met de subjectieve waarde, „hineininterpretirt” en in werkelijkheid afwezig. Naar mijn zienswijze gaat hier prof. Verrijn Stuart iets te ver, al acht ik de woorden „unvollkommener Stellvertreter” een euphemisme, dat, *zonder de restricties die v. Böhm zelf doet volgen*, zou kunnen doen denken aan Smith als voorlooper van de moderne waardeleer. De hooge „value in use” van water kan echter geheel ongekunsteld *subjectief* worden opgevat, waartoe ook de *tegenstelling* tot de geringe *objectieve* „value in exchange” heendringt, in dezer voege, dat de waarde van den aanwezigen of beschikbaren *totalen watervoorraad* gemeten aan de behoefte aan water der *menschheid* groot is. De voorraadswaarde immers wordt gekend aan de totaliteit van het met den geheelen voorraad te bereiken nut. Een subjectieve waarde van *eenheden* van een voorraad was Smith onbekend, daartoe had hij grensnuttheoreticus moeten zijn. Doch niets belet ons aan te nemen, dat Smith begrip had van de gebruikswaarde van water als *categorie* tegenover de *soort*behoefte, die streeft naar lessching van dorst. De verhouding van het *goed als categorie* tot de *behoefte als cate-*

¹⁾ P. T. I, blz. 161.

²⁾ v. Wieser noemt in zijn „Der Natürliche Werth” als „unmittelbare Vorläufer unserer Theorie” Auguste Walras (niet te verwarren met Léon), Condillac, Genovesi, Senior en Rau. Blijkens zijn „Vorwort” ontkent v. Wieser alle verwantschap tusschen de Smith-Ricard'aansche en de moderne waardeverklaring.

³⁾ T. a. p. blz. 215.

⁴⁾ Die Grundlagen der Volkswirtschaft, Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1923.

⁵⁾ Grundlagen, blz. 98/99, noot 2, Grundlagen, blz. 96/97, noot 2.

gorie schetsend als een van hooge „value in use”, beweegt Smith zich m.i. binnen het kader der subjectieve waarde.

H. W. C. BORDEWIJK

(Wordt vervolgd)

DE STATISTIEK VAN VOORTBRENGING EN VERBRUIK

Als resultaat van de tellingen, verricht sinds het in werking treden der wet van 1 December 1917, „houdende maatregelen tot het verkrijgen van eene juiste statistiek van voortbrenging en verbruik”, verscheen vooreerst, in April 1920, de publicatie over de jaren 1913 en 1916. In den 18den jaargang van „Accountancy” is vrij uitvoerig uiteengezet, wat met deze publicatie was beoogd en bereikt. Ruim een jaar later, in Juli 1921, kwam de uitslag der volgende telling, die over 1919, in het licht, terwijl in het „Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek”, jaargang 1922 en 1923 als bijlagen van verschillende afleveringen eenige der resultaten van de tellingen over 1920 en 1921 zijn opgenomen.

Vorm en inhoud dezer publicaties wijken voor de verschillende jaren niet onbelangrijk van elkander af; het lijkt mij niet van belang ontbloomt, de oorzaken dezer verschillen eens na te gaan en uiteen te zetten, welke beteekenis aan de productiestatistiek in haar tegenwoordigen vorm is te hechten.

De tellingen over 1913 en 1916, welke gelijktijdig plaats vonden, omvatten vrijwel de geheele Nederlandsche industrie. Ze bevatten, gerangschikt naar de onderscheiden takken van nijverheid, gegevens betreffende de hoeveelheid en de inkoopwaarde der verbruikte materialen (emballage, brandstof, electriciteit en machinekamerbehoefden inbegrepen) en de hoeveelheid en de verkoopwaarde der vervaardigde producten (incl. voor anderen verrichte werkzaamheden en herstellingen). De telling dezer beide jaren werd onder moeilijke omstandigheden verricht (zie „Accountancy” 18de jaargang), waarvan het resultaat in velerlei opzicht de sporen droeg.

De telling over 1919 omvatte slechts ongeveer $\frac{1}{5}$ der geheele Nederlandsche nijverheid, de bedoeling was destijds, om elken tak van industrie slechts eens in de vijf jaren te tellen, hierbij zaten vnl. zuinigheidsoverwegingen voor. Van dat vijfde deel werd echter zoowel quantitatief als kwalitatief veel meer gegeven dan over 1913 en 1916 mogelijk was.

Nieuwe rubrieken waren o.a. het aantal ondernemingen, dat op elk opgenomen gegeven betrekking heeft, waardoor meer licht wordt geworpen op de frequentie van het verbruik resp. der voortbrenging der afzonderlijke materialen en producten en wat daarmee in verband staat; de gemiddelde waarde per hoeveelheidseenheid der materialen en producten; de aanschaffingswaarden van gebouwen en machines en de daarop noodzakelijk geachte jaarlijksche afschrijvingen; de „toegevoegde waarde”, d.i. het verschil tusschen de waarde van het totale verbruik en de waarde van de totale productie; de afzet van de productie, gesplitst in dien voor binnenlandsch en dien

voor buitenlandsch verbruik; de personeelsterkte, de aard en de omvang der machine-installatie.

De aanzienlijke inkrimping van het aantal in de statistiek opgenomen takken van nijverheid en de grootere geschooldheid van het personeel maakten voorts, dat veel meer zorg kon worden besteed aan de controle en de bewerking der gegevens, waardoor deze beduidend aan nauwkeurigheid en betrouwbaarheid hebben gewonnen.

Ook de telling over 1920 werd nog in denzelfden vorm aangevangen; ze omvatte andere takken van nijverheid dan de over 1919 getelde en wel vnl. de metaalnijverheid en de steenindustrie, welke dus de volgende keer voor telling over 1925 in aanmerking zouden komen.

Inmiddels was echter van fabrikantenzijde bezwaar gemaakt tegen de moeite en de kosten, verbonden aan een nauwkeurige verstrekking der door het Bureau verlangde opgaven; tevens trok men de waarde van een aantal der tot dusver verzamelde gegevens in twijfel. Tengevolge hiervan had tusschen den Nijverheidsraad en de Centrale Commissie voor de Statistiek overleg plaats ten aanzien van de vraag of de productiestatistiek behoort te blijven bestaan en zoo ja, in welken vorm. Als resultaat van dit overleg werd door den Nijverheidsraad in overgrote meerderheid geen bezwaar gemaakt tegen een vereenvoudigde jaarlijksche statistiek van voortbrenging en verbruik, uitsluitend van belangrijke takken van nijverheid. Daar de regering echter slechts $\frac{1}{3}$ der voor een dusdanige telling benodigde gelden beschikbaar stelde, moesten van de aanvankelijk voor telling aangewezen takken een aantal worden geschrapt en werd het Centraal Bureau voor de Statistiek ten slotte door den Minister van Binnenlandsche Zaken gemachtigd, de volgende industrieën in het onderzoek te betrekken: automobiel-, rijwielen- en vliegtuigfabrieken; blikwarenfabrieken; fabrieken van bouten, moeren, draadnagels enz.; constructiewerkplaatsen en grofsmederijen; draad- en kabelfabrieken; fabrieken van elektrische machines, toestellen en werktuigen; metaalpletterijen en capsulefabrieken; machinefabrieken, ketelmakerijen, plaatwellerijen en fabrieken van pijpleidingen; metaalwarenfabrieken en metaalgieterijen; fabrieken van rollend materieel; scheepsbouwerven; scheepsslooperijen; ijzer- en staalgieterijen en emailleerfabrieken; papierfabrieken; stroo-cartonfabrieken; margarinefabrieken; zeepfabrieken; schoenfabrieken; rubberfabrieken; katoennijverheid; wolnijverheid; elektrische bedrijven; aardappelmeelfabrieken; meelfabrieken; cacao-nijverheid.

Bovenstaande industrieën zijn voor het onderzoek aangewezen, omdat zij geacht moeten worden de belangrijkste takken der Nederlandsche nijverheid te vertegenwoordigen. Ongetwijfeld zal men, van dit criterium kennis nemend, zich verwonderen over het ontbreken van vele industrieën, welke groot belang niet valt te ontkennen. Er zij daarom op gewezen, dat steeds met den bezuinigingseisch moest worden rekening gehouden; daarom zijn in de eerste plaats achterwege gelaten industrieën, omtrent welke uit andere bronnen reeds min of meer volledige bijzonderheden bekend zijn (of weldra zullen worden). Hiervoor kwamen in aanmerking de eijnsplichtige bedrijven: